

Mathijs van de Waardt, *De man van 1848. Dirk Donker Curtius* (Nijmegen: Vantilt, 2019, 416 pp., ISBN 9789460044182).

Johan Rudolf Thorbecke geldt voor velen als de vader van de Nederlandse grondwet en wordt daarom vereenzelvigd met het ontstaan van de Nederlandse democratie. Mathijs van de Waardt probeert dat beeld bij te stellen met zijn biografie over Dirk Donker Curtius (1792-1864). Zonder Donker Curtius was de grondwetsherziening, die de commissie onder redactie van Thorbecke in 1848 had ontworpen, volgens Van de Waardt waarschijnlijk niet door het parlement geaccepteerd. In diens boek *De man van 1848. Dirk Donker Curtius* presenteert de auteur zijn hoofdpersoon als een verlichte liberaal, maar naarmate het betoog vordert, rijst de vraag of hij niet eerder een pragmaticus was.

In de periode vóór 1848 had Donker Curtius een advocatenpraktijk waarin hij vooral mensen bijstond die vervolgd werden vanwege hun denkbeelden. Van de Waardt laat zien dat Donker Curtius niet alleen advocaat in de rechtszaal was, maar de juridische strijd ook via pers en publieke opinie uitvocht. De auteur spreekt in dit verband over politieke motieven en wil zo een verbinding leggen met diens latere carrière als politicus, maar hoe strategisch Donker Curtius zijn zaken ook benaderde, hij begaf zich daarmee niet in de politiek.

Donker Curtius pleitte vanaf het begin van de jaren dertig in brochures voor ministeriële verantwoordelijkheid en koninklijke onschendbaarheid: wetten en besluiten van de koning moesten een contraseign van de verantwoordelijke minister bevatten. Ook was hij voor directe verkiezingen met censusrecht. In ditzelfde decennium verdedigde Donker Curtius tevens de Afgescheidenen van de Hervormde Kerk, die tegen staatstoezicht en religieus verlichte tendensen waren en het liberalisme verfoeiden. Toch meende Donker Curtius dat hij daarmee op de bres stond voor liberale vrijheden, omdat iedereen vrij moest zijn een religie te kiezen. Evenzo stond hij begin jaren veertig op de bres voor een kolonel die tegen betaling ontucht had gepleegd met twaalf meisjes tussen de twaalf en achttien jaar; Donker Curtius vond dat alleen koppelarij strafbaar was en dat terughoudend moest worden omgegaan met het veroordelen van mannen in de bevrediging van hun lusten. Van de Waardt probeert dit toch als liberalisme te typeren.

Vanaf 1839 begon Donker Curtius zich met de brochure *Orde* en in de *Arnhemse Courant* openlijk te profileren als liberaal, met een pleidooi voor directe verkiezingen en ministeriële verantwoordelijkheid. Het leidde tot heftige reacties in het *Algemeen Handelsblad* dat hem beschuldigde van

volksmannerij en eerzucht. Wat terloops uit een eindnoot blijkt (133, noot 125), is dat Thorbecke en Henri Box, redacteur van het regeringsgezinde *Journal de la Haye*, achter deze aantijgingen zaten. Duidelijk is dat Donker Curtius en Thorbecke elkaar toen al in de weg zaten. Van de Waardt had al vanaf deze episode de relatie tussen beide heren kunnen uitdiepen, omdat deze relatie doorwerkte in hun optreden als Kamerlid en minister, en de auteur daaruit conclusies trekt.

Halverwege de jaren veertig ging Donker Curtius schrijven voor radicale bladen, zoals die van de voormalig militair en journalist Eillert Meeter en de radicale journalist Adriaan van Bevervoorde. In maart 1848 besloot koning Willem II, mede vanwege de internationale roep om constitutionele hervormingen, om een ruime grondwetsherziening toe te staan. Vervolgens probeerde Donker Curtius via jeugdvriend, Kamerlid en Negenman Jacob de Kempnaer de koning te overtuigen een grondwetscommissie in te stellen waarvan hijzelf deel zou uitmaken. Tegelijkertijd overtuigde hij Van Bevervoorde om een woelige demonstratie te organiseren bij het koninklijk paleis om de koning onder druk te zetten.

Het resultaat was dat de koning een grondwetscommissie instelde waarvan onder meer Donker Curtius en Thorbecke lid werden. Bovendien vroeg de koning hem tijdelijk de post van minister van Justitie op zich te nemen. Vervolgens formeerde de koning het kabinet-Schimmelpenninck. Nadat Gerrit Schimmelpenninck in mei 1848 aftrad omdat hij het voorstel van de grondwetscommissie te radicaal vond, nam Donker Curtius de leiding van het kabinet over en loodste hij het voorstel met succes door de Kamers. Daarin ligt zijn verdienste.

De grondwetsherziening was een onzekere en onduidelijke onderneming.¹ Zelfs veranderingsgezinde liberalen zagen een volledige grondwetsherziening niet zitten. In het parlement beriep Donker Curtius zich erop dat de koning dit zelf zo had gewild en daarmee bewondering in Europa had geoogst. In zijn betoog dat niet alleen Thorbecke, maar ook Donker Curtius belangrijk is geweest voor de grondwetsherziening in 1848, gaat Van de Waardt voorbij aan de invloed van koning Willem II. Zoals Donker Curtius zelf in het parlement betoogde: 'Die vorst zelf heeft een meer werkzaam deel genomen aan de ontwerpen van de tegenwoordige voordrachten dan algemeen bekend is'.² Niet de koning, maar Kamerleden bleken twijfelaars.

Als minister legde Donker Curtius de nadruk op bezuinigingen van het overheidsapparaat. Hij ging nauw samenwerken met Carel

1 Zie mijn proefschrift *Het geheim van de ministeriële verantwoordelijkheid. De verhouding tussen koning, kabinet, Kamer en kiezer, 1848-1905* (Amsterdam 2011) 55, 61.

2 *Handelingen Tweede Kamer 1847-1848*, 689.

d'Engelbronner, een voormalig geheim agent die radicale publicisten had geschaduwd. Ook bezondigde Donker Curtius zich aan vriendjespolitiek door de zoon van kamerlid Sebastiaan Anemaet tot kantonrechter te benoemen terwijl hij niet voorgedragen was. In dat opzicht was hij, zoals de auteur zelf vaststelt, een 'bestuurder van de oude stempel' (272). Drie van Donker Curtius' eerste wetsvoorstellen werden afgewezen door de Kamer. De auteur meent dat Thorbecke aan tegenstand tegen enkele van diens wetsvoorstellen had bijgedragen en dat het met het vermeende antiliberaal karakter van Donker Curtius' wetgeving wel meeviel (288), maar Thorbecke's tegenstand blijkt niet uit deze concrete gevallen; een groot deel van de Kamer was tegen. Bovendien waren de voorstellen niet liberaal in de zin dat ze de bevordering van de burgerlijke vrijheden tot doel hadden.

Nadat Donker Curtius in mei 1849 was afgetreden, omdat hij het niet meer zag zitten, bleef hij Kamerlid en toonde hij zich nogal conservatief. Zo vond hij dat de census te laag was waardoor te veel mensen kiesgerechtigd waren en dat de Kamer niet behoorde te gaan over voorstellen van provinciale staten en de inkomsten van de kroondomeinen, die hij als privé-inkomen van de koning beschouwde. Anderzijds wenste Thorbecke juist wel parlementaire zeggenschap over andere bestuurslagen en controle op inkomsten uit de kroondomeinen. Bij de tussentijdse verkiezingen in 1850 was Donker Curtius niet populair meer en hij moest de Kamer verlaten. Ook als raadslid van de Haagse gemeenteraad vanaf 1851 was hij behoorlijk conservatief. Hij vond een armenwet bijvoorbeeld overbodig, want volgens hem hadden gemeenten geen taak bij armenzorg en moest deze vooral aan religieuze instellingen worden overgelaten.

In 1853 werd Donker Curtius opnieuw minister van Justitie, ditmaal in het conservatieve kabinet-Van Hall. Hij viel terug op zijn oude wetsvoorstellen. Zo stelde hij voor om 'eenige veranderingen in de bestraffing van misdrijven' (321) door te voeren, zoals de afschaffing van brandmerken en te pronk stellen, ten gunste van celstraf. Ook diende hij weer een wet in voor de strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid en stelde hij opnieuw een wet van vereniging en vergadering voor, waarin voorafgaande melding bij een openbare vergadering niet meer nodig was tenzij deze in de buitenlucht plaatsvond. Hoewel Donker Curtius alleen maar teruggreep op eerdere initiatieven en geen maatschappelijke hervormingen doorvoerde, meent de auteur niettemin dat deze wetten liberaal waren.

Kortom, afgezien van de grondwetsherziening heeft Donker Curtius als minister weinig tot stand gebracht en zeker geen liberale initiatieven. Zoals de auteur zelf opmerkt, sprak Donker Curtius zich, anders dan hervormingsgezinde tijdgenoten, niet of nauwelijks uit over koloniale zaken, afschaffing van slavernij en vrouwenrechten. Het garanderen van diverse vrijheden voor de burger, zoals rechtsbescherming, was niet zijn missie. Hij gedroeg zich nogal kleinzerig richting Thorbecke en diens medestanders en stelde onvoldoende uitgewerkte wetten voor, die bovendien repressief

waren. Ook nam hij afstand van zijn vroegere vrienden, zoals Meeter en Van Bevervoorde. Het lijkt alsof Donker Curtius na het aannemen van de grondwet in conservatief vaarwater belandde, omdat dit hem als minister beter uitkwam en hij zijn relatie met het vorstenhuis goed wilde houden. Daardoor ontstaat het beeld van een politicus die vooral pragmatisch, maar niet principieel was.

Het betoog van de auteur dat Donker Curtius door zijn aanvaringen met Thorbecke aanmerkelijk conservatiever de geschiedenisboeken is ingegaan dan hij daadwerkelijk was, is niet overtuigend. Evenmin slaagt hij in zijn betoog dat Donker Curtius ook na 1848 radicaal liberaal is gebleven. Zijn boek toont veeleer aan dat Donker Curtius vóór 1848 een pragmatische liberaal was. Niettemin is de biografie van Van de Waardt een waardevolle aanvulling op de literatuur over het ontstaan van de grondwet en democratie in Nederland. Wat je ook van de rol van Donker Curtius mag vinden, deze biografie maakt in elk geval duidelijk dat Thorbecke niet de vader van de Nederlandse grondwet, maar een van de leden van de grondwetscommissie en een van de leden van het parlement was die daarop zijn invloed heeft uitgeoefend.

Diederick Slijkerman, Universiteit Leiden